

Väljaandja:
Akti liik:
Teksti liik:
Jõustumise kp:
Avaldamismärge:

Riigikohtu põhiseaduslikkuse järelevalve kolleegium
otsus
algtekst
01.11.2011
RT I, 10.11.2011, 5

Tsiviilkohtumenetluse seadustiku § 182 lõike 2 punkti 3 põhiseaduslikkuse kontroll

RIIGIKOHUS

PÕHISEADUSLIKKUSE JÄRELEVALVE KOLLEEGIUM

KOHTUOTSUS

Eesti Vabariigi nimel

Kohtuasja number	3-4-1-19-11
Otsuse kuupäev	1. november 2011
Kohtukoosseis	Eesistuja Märt Rask, liikmed Peeter Jerofejev, Ott Järvesaar, Henn Jõks ja Harri Salmann
Kohtuasi	Tsiviilkohtumenetluse seadustiku § 182 lõike 2 punkti 3 põhiseaduslikkuse kontroll osas, milles see välistab kohtusse pöördumisel riigilõivu tasumisest täielikult või osaliselt vabastamiseks menetlusabiandmise füüsilisele isikule, kui menetlus on seotud menetlusabi taotlejamajandus- või kutsetegevusega ega puuduta tema majandus- või kutsetegevusegamitteseotud õigusi
Menetluse alus	Tallinna Ringkonnakohtu 20. juuni 2011. aasta kohtumäärus tsiviilasjas nr 2-10-34393
Asja läbivaatamine	Kirjalik menetlus

RESOLUTSIOON

Tunnistada tsiviilkohtumenetluse seadustiku § 182 lõike 2 punkt 3 põhiseadusega vastuolus olevaks ja kehtetuks osas, milles see välistab kohtusse pöördumisel riigilõivutasumisest täielikult või osaliselt vabastamiseks menetlusabi andmisefüüsilisele isikule, kui menetlus on seotud menetlusabi taotleja majandus- või kutsetegevusega ega puuduta tema majandus- või kutsetegevusega mitteseotud õigusi.

ASJAOLUD JA MENETLUSE KÄIK

1. Andres Mägi esitas 15. juulil 2010 kohtusse hagi Raivo Mereranna vastu OÜ Noktett, OÜ Rehviexpress ja OÜ Rehviexpress osadeväärtuse vähenemisest tekkinud 48 819 999 krooni suuruse kahju eesthüvitise ja viiviste saamiseks. Koos hagiavaldusega esitas hageja menetlusabitaotluse enda vabastamiseks riigilõivu ja kautsjoni tasumisest.

2. Harju Maakohus rahuldab 23. augusti 2010. aastamäärusega A. Mäe menetlusabi taotluse osaliselt, vabastades ta hagi esitamisel 1 460 000 krooni suuruse riigilõivu tasumisest, ja määras, et tasudatuleb 4599 krooni 97 senti riigilõivu.

3. Koos vastusega hagiavaldusele esitas kostjavastuväite hagi menetluse võtmise kohta ja menetlusabi tühistamise taotluse. Kostja esitas taotluse, et kohus kohustaks tsiviilkohtumenetluse seadustiku (*TsMS*) § 196 lõike 1 punkti 3 alusel hagejat andma kostja eeldatavat menetluskulude katteks tagatise 625 864 krooni (40 000 eurot).

4. Harju Maakohus tühistas 2. märtsi 2011. aastamäärusega oma 23. augusti 2010. aasta määruse punkti 3, millega A. Mägivabastati 1 460 000 krooni suuruse riigilõivu tasumisest. Maakohus kohustashagejat tasuma 30 päeva jooksul kohtumääruse kättesaamisest täiendavaltriigilõivu 93 311 eurot 1 senti. Maakohus leidis, et hageja vabastaminemenetlusabi andmise korras olulises osas riigilõivu tasumisest oli ekslik ega olnudkooskõlas menetlusabi saamise tingimustega, kuna menetlus on seotud otseseltainult hageja majandustegevusega ega puuduta tema majandus- või kutsetegevusegamitteseotud õigusi. Samuti võivat hagi osutada vähemalt osaliselt (2006. aastatehingute osas) aegumise motiivil edutuks.

Maakohus keeldus A. Mäele menetlusabi ja riigi õigusabiandmisest. Kohus kohustas A. Mäge tasuma 30 päeva jooksul kohtumäärusekättesaamisest kostja menetluskulude katteks tagatisena 40 000 eurot.

5. Hageja palus Harju Maakohtule esitatudmääruskaebuses tühistada maakohtu määrus täies ulatuses ja jätta jõusse HarjuMaakohtu 23. augusti 2010. aasta määrus, millega rahuldati osaliselt A. Mäemenetlusabi taotlus, rahuldada hageja taotlus menetlusabi korras riigi õigusabisaamiseks kohustuseta hüvitada riigi õigusabi tasu ja riigi õigusabi kulud ningjätta rahuldamata R. Mereranna taotlus saada menetluskulude katteks tagatis.

6. Harju Maakohus jättis määruskaebuse rahuldamata ning edastas selle TsMS § 633 lõike 5 alusel Tallinna Ringkonnakohtulelõivivaatamiseks ja lahendamiseks.

7. Tallinna Ringkonnakohus jättis 20. juuni 2011. aasta kohtumäärusega kohaldamata ja tunnistas põhiseadusega vastuolus olevaksTsMS § 182 lõike 2 punkti 3 osas, milles see välistabhagiavalduselt riigilõivu tasumisest täielikult või osaliselt vabastamiseksmenetlusabi andmise füüsilisele isikule, kui menetlus on seotud menetlusabitaotleja majandus- või kutsetegevusega ega puuduta tema majandus- võiikutsetegevusega mitteseotud õigusi.

Ringkonnakohus tühistas Harju Maakohtu 2. märtsi 2011. aastamääruse osas, milles maakohus keeldus A. Mäele menetlusabi andmisest ja kohustasteda tasuma 30 päeva jooksul kohtumääruse kättesaamisest täiendavalt riigilõivu93 311 eurot 1 senti, ning saatis asja tühistatud osas uuekslõivivaatamiseks maakohtule. Ringkonnakohus jättis maakohtu määruse muutmataosas, milles maakohus keeldus A. Mäele riigi õigusabi andmisest ja kohustasteda tasuma 30 päeva jooksul kohtumääruse kättesaamisest kostja menetluskuludekatteks tagatisena 40 000 eurot, pikendades samas tagatise tasumiseks antudtähtaega 30 päevani alates kohtumääruse kättesaamisest.

8. Tallinna Ringkonnakohtu kohtumäärus jõudisRiigikohtusse 21. juunil 2011.

TALLINNA RINGKONNAKOHTU MÄÄRUS

9. Ringkonnakohus lahendas määruskaebuse maakohtumääruse peale, millega maakohus tühistas menetlusabi andmise hagejale jakeeldus A. Mäele menetlusabi andmast, leides, et TsMS § 182lõike 2 punkt 3 välistab selle. Tegemist on asjaspepuutuva sättega.

Hagiavalduselt riigilõivu tasumise nõude legitiimsedeesmärgid on menetlusosaliste õigusemõistmise kulutuste kandmisest osavõtupõhimõte ja menetlusökoonomia. Olukorras, kus üldine riigilõivude tase onkõrge, tuleks vältimatult võimaldada menetlusabi ka riigilõivude tasumisestvabastamiseks ainult enda majandus- või kutsetegevuse tõttu menetlusesosalevatele füüsilistele isikutele. Ringkonnakohtu arvates ei saaregulatsiooni, mis välistab füüsilisele isikule menetlusabi andmisetsiviilkohtumenetluses hagiavalduselt ettenähtud riigilõivu tasumisesttäielikult või osaliselt vabastamiseks, pidada mõõdukaks abinõuksmenetlusökoonomia eesmärgi täitmiseks. Seega takistab TsMS § 183 lõike 2punkt 3 ebaproportsionaalselt isikute juurdepääsu õigusemõistmisele. Lisaks võib ringkonnakohtu arvates püstitada küsimuse majandus- võiikutsetegevusega tegelevate füüsiliste isikute ebavõrdsest kohtlemisestvõrreldes ülejäänud füüsiliste isikutega, st põhiseaduse (PS) § 12lõike 1 esimese lause rikkumisest.

9.1. Maakohus viitab määruses ka asjaolule, et haginõu osutada vähemalt osaliselt (2006. aasta tehingute osas) aegumise motiivil edutuks, kuid sel alusel ei ole maakohus keeldunud menetlusabi andmisest. Karingkonnakohtu arvates ei ole võimalik praeguses menetlusstaadiumis kõikiasjaolusid analüüsimate otsustada nõude aegumise üle ja sel alusel välistadamenetluses osalemise edukus.

9.2. Ringkonnakohus nõustub maakohtu järeldusega, etpraegune vaidlus tuleneb üksnes menetlusabi taotleja majandustegevusest egapuuduta tema majandustegevusega mitteseotud õigusi. Isik tegeleb majandustegevusega, kui ta tegeleb ettevõtlusega. Raha paigutamine äriühinguosadesse ja selle kaudu äriühingu eduka tegutsemise korral tulu teenimine onringkonnakohtu arvates isiku ettevõtlus. Osade väärtuse languse näol ontegemist puhtmajandusliku kahjuga, mis ei puuduta hageja muid, majandustegevusega mitteseotud õigusi. Asjaolu, et kostja tegevus põhjustaskahju hageja omandile, ei tähenda, et vaidlus puudutaks seetõttu ka hagejaettevõtlusega mitteseotud õigusi. Kuna osad on praegu hageja omand, mida hagejakasutab ettevõtluses, on ka selle omandi kahjustamine seotud ettevõtlusega.

9.3. Ringkonnakohtu arvates on maakohtu määruseaduslik ja põhjendatud osas, milles maakohus keeldus A. Mäele riigi õigusabiandmisest. Riigi õigusabi seaduse § 7 lõike 1 punkti 7 kohaselt ei anta riigiõigusabi, kui vaidlus on seotud taotleja ettevõtlusega ega kahjusta temaettevõtlusega mitteseotud õigusi. Kui võrd menetlus on seotud hagejamajandustegevusega ega puuduta tema majandustegevusega mitteseotud õigusi, puudub

võimalus anda hagejale riigi õigusabi. Riigi õigusabi andmata jätmise eivälista hagejal kohtusse pöördumist. Ei ole põhjust arvata, et isik, kes osalebettevõtluses selliste panustega, et nõuab kaasosanikult 48 miljoni kroonihüvitamist, ei oleks võimeline oma nõuet kohtu ette tooma ja vajaks selleksriigi õigusabi.

9.4.Samuti nõustub ringkonnakohus maakohtu määrusegaosas, milles kohustati A. Mäge tasuma 30 päeva jooksul kohtumäärusekätesaamisest kostja menetluskulude katteks tagatisena 40 000 eurot. TsMS § 196 lõike 1 punkti 3 kohaselt võib kohus kostja taotlusel kohustada hagejatandma kostja eeldatavate menetluskulude katteks tagatise, kui hagejamajandusliku seisundi tõttu või muul põhjusel on kostja eeldatavatenetluskulude sissenõudmine ilmselt raskendatud. Hageja on esitanud kostjavastu väga suure rahalise nõude, mis toob kostjale kaasa ka suurtemenetluskulude tekkimise. Arvestades kirjeldust, mille hageja ise endamajanduslikule olukorrale andis, on ilmne, et menetluskulude sissenõudminehagejalt saab olema raskendatud, kuna hagejal ei ole legaalset vara, millelekohtutäitur saaks sissenõuet pöörata. Maakohus jättis õigesti kohaldamata TsMS§ 196 lõike 21, mille kohaselt, kui tagatise nõudmise eeldused ontäidetud, võib kohus jätta tagatise siiski täielikult või osaliselt nõudmatavõi määrata selle tasumise osade kaupa, kui hagejalt ei saa majanduslikel võimuudel põhjustel mõistlikult oodata tagatise andmist ja hagi läbi vaatamatajätmisega võivad kaasneda rasked tagajärjed hagejale. Hageja ei ole ümberlõkanud kostja väiteid, mille kohaselt on hageja aastatel 2006–2010 müünud võitasuta ära andnud oma vara kümnete miljonite kroonide väärtuses. Seega võibbeeldada, et hagejal on endal kõrvale pandud või on lähedastelt isikutelt võimaliksaada vahendeid, mille arvel tagatist tasuda. Ka ei ole hageja tõendanud hagi läbi vaatamata jätmisega seotud raskeid tagajärgi. Ettevõtluses raha kaotamineon tavapärase äririsk, mida ei saa iseenesest pidada raskeks tagajärjeks TsMS § 196 lõike 2¹tähenduses.

Kohtuasja uuel läbivaatamisel peab maakohus kontrollima jaandma hinnangu kostja esile toodud asjaoludele, mille kohaselt hageja onmenetlusabi taotlemisel esitanud ebatäielikke ja valeandmeid, ning vajaduselnõudma hagejalt täiendavate andmete esitamist.

MENETLUSOSALISTE ARVAMUSED

Riigikogu

10.Riigikogu põhiseaduskomisjon on seisukohal, etkuna TsMS § 182 lõike 2 punkt 3 on tunnistatud põhiseadusega vastuolus olevaksosas, milles see välistab PS § 24 lõikest 5 tuleneva edasikaebeõiguse realiseerimise,tuleks analoogia korras pidada TsMS § 182 lõike 2 punktist 3 tulenevathagiavalduselt riigilõivu tasumiseks menetlusabi andmise võimaluse piirangufüüsilise isiku majandus- ja kutsetegevusega seotud õiguste kaitsel kohtussepöördumisel samuti ülemääraseks riiveks ja vastuolus olevaks PS § 15 lõikega 1.

Riigikogu õiguskomisjoni arvates ei ole TsMS § 182 lõike 2punkt 3 vastuolus põhiseadusega. Seadusandja eelistab ressursi piiratuse tõttumenetlusabi andmisel isikuid, kes õigusabi kulude kandmise tõttu satuksidtoimetulekuraskustesse (vrd PS § 28 lõikest 2 tuleneva õigusega saada puudusekorral riigi abi). Menetlusabi andmine mõjutab vähemlaekumise kauduriigieelarvet. Õiguskomisjon leiab, et füüsilistele isikutele majandus- jakutsetegevusega seotud õiguste kaitsel menetlusabi andmise piirang onloogilises seoses riigi õigusabi regulatsiooniga: need peavad lähtumasarnastest põhimõtetest ning oleks põhjendamatu anda kohtule menetlusabi osaskaalutusõigus, samas kui riigi õigusabi seaduse § 7 lõike 1 punkt 7 riigiõigusabi andmist ei võimalda.

10.1.PS § 15 lõikes 1 sätestatud kohtusse pöördumiseõigust piiravad menetlusabi andmata jätmisest enam kehtivad riigilõivumäärad, mis võivad õiguskomisjoni hinnangul olla praegu tsiviilkohtumenetluses ebaproportsionaalseltkõrged.

10.2.Riigikogu kumbki komisjon ei näe menetlusabiandmata jätmisel vastuolu PS § 12 lõikes 1 sätestatud võrdsuspõhiõigusega, kunavõrdselt koheldakse nii majandus- ja kutsetegevusega seotud vaidlustes olevaidisikuid menetlusabi mitteandmisel kui ka majandus- ja kutsetegevusegamitteseotud õiguste kaitseks menetlusabi võimaldamisel.

Andres Mägi

11.Andres Mägi nõustub Riigikohtule saadetud kirjasTallinna Ringkonnakohtu arvamus ja argumentidega.

Raivo Mererand

12.Raivo Mereranna arvates ei ole TsMS § 182 lõike 2punkt 3 asjassepuutuv norm, kuna kohus ei pidanud seda tsiviilasja menetluseskohtuotsuseni jõudmiseks kohaldama. Menetlusabi andmata jätmiseks oli seaduslikalus.

Tallinna Ringkonnakohus tuvastas 20. juuni 2011. aasta kohtumääruse punktis 35, et hageja on menetlusabi taotledes varjanud andmeid vara kohta ning et võib eeldada, et hagejal on kõrvale pandud vahendeid, mille arvel tagatist tasuda. Ringkonnakohus oleks pidanud seega Harju Maakohtu määruse seaduslikkuse kontrollimisel tuginema TsMS § 189 lõike 1 punktile 1, kuna menetlusabi saaja oli menetlusabi taotledes esitanud valeandmeid ja tal on menetluskulude tasumiseks TsMS § 181 lõike 1 punkti 1 mõttes piisavalt varalisi vahendeid. Seega oleks ringkonnakohus pidanud jätmama kohtu määruse resolutsiooni muutmata ja muutma vaid määruse põhjendusi.

Õiguskantsler

13. Õiguskantsler leiab, et konkreetse normikontrolliraames riigilõivu suurust (1 464 599 krooni 97 senti (93 884 eurot 60 senti)) arvestades on TsMS § 182 lõike 2 punkt 3, mis välistab mistahes menetlusabi andmise füüsilisele isikule juhul, kui menetlus on seotud menetlusabi taotleja majandus- või kutsetegevusega ega puuduta tema majandus- või kutsetegevusega mitteseotud õigusi, ebaproportsionaalne ja seetõttu vastuolus PS §-dega 15 ja 11.

13.1. Õiguskantsleri arvates võib riigilõivude kehtestamise eesmärgidena nimetada nii menetlusökonomiat kui ka riigieelarve täiendavate tulude leidmist (menetluskulusid kattes), kuid PS § 15 lõikes 1 sätestatud kohtu poole pöördumise õiguse riive õigustamisel on põhiseaduslikkujärku õigusväärtusena legitiimne üksnes menetlusökonomia.

13.2. Õiguskantsleri arvates on kohtuvõimu funktsioonõigusrahu tagamine, mis on ühtlasi ka üks riigi tuumikfunktsioonidest. Õigusrahu on õigusriigis üks igale isikule algselt ja põhiliselt riigitagatavatest hüvedest. Menetlusabi on üks võimalus tagada õigusemõistmisele tegelik juurdepääs. Kui seadusandja on seadnud eesmärgi, et kohtumenetlus olekstõhus ja ökonomne, mille juures on samal ajal tagatud kodanikkonna usalduskehtiva õiguskorra ja õigusemõistmise süsteemi vastu, siis ei tohi ülemäärakõrged riigilõivud ilma menetlusabi võimaluseta viimast moonutada. Kuiseadusandja on seadnud eesmärgiks liigsete ja pahatahtlike või ilmselt põhjendamatute kaebuste vältimise, siis ei tohi see endaga kaasa tuua olukorda, kus kohtusse pöördatakse ainult kindla eduväljavaatega asjades. Olukord, kus loobutakse oma õiguste kaitsmisest ülemäära kõrge riigilõivu tõttu ilma menetlusabi saamise võimaluseta, on õigusriigile lubamatu.

Juhul, kui kohtusse pöördujal ei ole tegelikult võimalik riigilõivu tasuda ning menetlusabi saada, jääb tema kohtutee pooleli ning talle PS § 15 lõike 1 esimeses lauses ettenähtud põhiõigus kasutamata. Sellisel juhul on riigilõiv koos menetlusabi saamise piiranguga menetlust väljasuretav.

13.3. Arvestades üldist majanduslangust, mõjutab riigilõivu tasumise kohustus majandustegevust intensiivselt. Õiguskantsleri hinnangul peab kohtuvõim pakkuma iseäranis just majanduslanguse ajal ühiskonnale suuremat kaitset ning kindlustama üldist õigusrahu. Praeguses kohtuasjas on riigilõiv osakapitalist 37 korda ning aktsiakapitalist 3,7 korda suurem. Õiguskantsler leiab, et sellises suuruses riigilõivu nõudmist ilma menetlusabisaamise võimaluseta võib pidada kohtumenetlust väljasuretavaks. Õiguskantsleri arvates ei tohiks riigilõiv üldiselt olla nn keskmise Eesti ettevõtja võifüüsilise isiku jaoks märkimisväärne. Riigilõiv on olemuslikult piirang, mitte taga takistus kohtusse pöördumisel. Õiguskantsler leiab, et seetõttu võib põhiprobleem seisneda riigilõivu suuruses.

Justiitsminister

14. Justiitsministri hinnangul on TsMS § 182 lõike 2 punkt 3 põhiseadusega kooskõlas.

14.1. Menetlusabi on sotsiaalriigi põhimõttest tulenev sotsiaalabi meede, tagamaks puudust kannatavatele isikutele juurdepääs kohtumenetlusele. TsMS-s ettenähtud alused riigi menetlusabi määramiseks on seega mõeldud osale ühiskonna liikmetele nende õiguste tagamiseks, mitte kohtusse pöördumise õiguse piiramiseks. Menetlusabi andmise piirangud on kehtestatud menetlusökonomia tagamiseks ning need on vajalikud õiguskindluse ja kohtusüsteemi ülekoormuse vältimiseks. Riik saab hüvesid pakkuda vaid sellises ulatuses, milleks tal jätkub vahendeid.

14.2. Justiitsminister leiab, et ettevõtluses tegevisik peab oma tegevuses võtma arvesse seda, et kasumile orienteeritud sihipärase tegevusega kaasnevad paratamatult suuremad majanduslikud, aga ka õiguslikud riskid. Lisaks tuleb konkreetse normikontrolli raames hinnata normipõhiseadusele vastavust, sh mõõdukust, arvestades kohtuasja asjaolusid.

14.3. Menetlusabi andmise regulatsioon on tihedalt seotud riigilõivude määradega ning lõivud mõjutavad kogu menetlusabi süsteemidünaamikat. Justiitsminister mõnab, et vaidlusaluses asjas on tsiviilajajahinna alusel hagiavalduselt tasumisele kuuluva riigilõivu määr kõrge, kuid jääb siiski alla ebaproportsionaalselt koormava summa. Lõivumäärade lisaks tuleb arvestada ka nõude suurust (48 mln krooni), millega kohut koormatakse. Lõivumäärade sõltuvuse seadmine nõutava hüvitise suurusest aitab tagada, et nõutav hüvitise summa rajaneb kahju adekvaatsel ja läbimõeldud arvestusel, leiab justiitsminister. Justiitsministri hinnangul on riigilõivu kõrgema määrarakendamine enam põhjendatud varalise hüve saamisele suunatud kaebuste puhul kui kaebuste puhul, mille eesmärgiks ei ole varaliste hüvede suurendamine.

14.4.Justiitsministri arvates ei saa TsMS § 182 lõike 2 punkti 3 põhiseaduslikkuse hindamisel tõmmata paralleele Riigikohtuüldkogu 12. aprilli 2011. aasta otsusega kohtuasjas nr 3-2-1-62-10 ja 14. aprilli 2011. aasta otsusega kohtuasjas nr 3-2-1-60-10, kuna viidatud lahendid on tehtud, hinnates edasikaebedõiguse võimalusi olukorras, kus riigilõivu tulebapellatsioonkaebuselt tasuda sama palju kui hagiavalduselt.

14.5.TsMS § 182 lõike 2 punkt 3 on kooskõlas PS §-st 12 tuleneva võrdsuspõhiõigusega, kuna omavahel saab võrrelda füüsilisest isikust ettevõtjaid ja teisi kasumi teenimisele orienteeritud ettevõtjaid ning nende erinev kohtlemine tsiviilkohtumenetluses menetlusabi võimaldamisel poleks õigustatud.

TALLINNA RINGKONNAKOHTUS PÕHISEADUSEGA VASTUOLUS OLEVAKSTUNNISTATUD SÄTE

15.Tsiviilkohtumenetluse seadustiku (RT I 2005,39, 308; RT I, 21.04.2011, 17) § 182 lõike 2 punkt 3 sätestab:

„§ 182. Füüsilisele isikule menetlusabi andmise piirangud

[...]

(2) Füüsilisele isikule ei anta menetlusabi, kui: